

INDIVIDUALIZAM U RAZMIŠLJANJIMA NIKOLAJA BERDJAJEVA

fra Stipan Vugdelija

Nikolaj Aleksandrovič Berdjajev ruski filozof, kršćanski egzistencijalist i personalist. U brojnim filozofskim spisima Berdjajev je zaokupljen temom osobe, slobode i objektivacije. Po njemu je glavno obilježje kršćanskoga religioznog iskustva osoba, sloboda i ljubav. Pad je duhovni i kozmički događaj, pripada praiskonu i trajan je. Sloboda je iracionalna i iskonska, izvor je čovjekova stvaralaštva, punine i tragedije. Povijesno kršćanstvo suprotstavilo je Boga čovjeku, moderna misao čovjeka Bogu. Budućnost kršćanstva vidi u bogočovječanskom jedinstvu u Duhu.

U svojim razmišljanjima, Berdjajev polazi od postavke u kojoj subjektivno i individualno svodi na objektivno i opće. Ta razmišljanja su rezultirala raspravama između Berdjajeva (koji je u to vrijeme, točnije 1894. godine, bio pridružen marksistima) i Mihajlovskoga (koji je bio vodeći teoretičar skupine narodnjaka – oblika predmarksističkog socijalizma koji se sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća počeo širiti u Rusiji). Mihajlovski se Berdjajevu suprotstavlja premisom kako ne vidi pomirenje u odnosu između individuuma i društva: ili napreduje društvo, a nazaduje osoba ili napreduje osoba, a nazaduje društvo,

treće alternative nema. Berdjajev u svojoj kritici individualizma Mihajlovskoga i individualizma općenito, smatra kako konkretni čovjek nije subjekt svoga mišljenja i htijenja, nego društvo koje u njemu misli i hoće. Na taj način svodi Berdjajev subjektivno i individualno na objektivno i opće. Opredjeljuje se za radikalni univerzalizam, u kojem posljednju riječ ima suvremena filozofija. „Najsvetiji ideali osobe, sve uzvišeno u životu čovjeka za što se isplati živjeti, sve je to rezultat prilagođavanja općem, povezivanja s univerzalnim, koje se nalazi izvan uskog horizonta individuuma, izvan njihovih malih individualnih interesa.“¹ Individualizam proizvodi samo apstrakcije i iluzije i završava u nihilizmu i anarhizmu.

Ali, takvo Berdjajevo razmišljanje došlo je u pitanje 1901. god., nakon ponovnog vrednovanja subjektivnog i individualnog. Etika u ovoj fazi njegovih razmišljanja dobiva prvenstvo pred ontologijom. Osoba ima etički primat nad društvom i dužna je suprotstaviti se vanjskom tradicionalnom moralu.

Godine 1904. donosi radikalni preokret u Berdjajevu misaonom razvoju. Odbacuje kritizam i marksizam, a njegovo zanimanje za kršćanstvo postaje sve življe. Paralelno s time i njegovo nijekanje općeg i univerzalnog u korist individualnog i

¹ DEVČIĆ, Ivan, *Subjektivizam i individualizam u filozofiji Nikolaja Berdjajeva*, u: *Crkva u svijetu*, 2/16, 1981., str. 136.

pojedinačnog. Polazeći od Kanta, u članku „Etički problem u svjetlu filozofskog idealizma“ (1902), Berdjajev je uvjeren da je Kantova etička nauka samo opravdavanje malograđanštine modernog društva, zbog čega joj ostaje nedokučiva bit etičkog problema. Također, odbacuje i marksizam i njegov princip prividno-stvarnog života na zemlji koji je protiv religioznog smisla života, u kojem se ljudska osoba ne pojavljuje kao cilj nego kao sredstvo. Glavna kategorija Berdjajeve metafizike u toj fazi jest supstancija, shvaćena kao aktivni živi duh. Supstanciji je svojstvena sloboda, koju Berdjajev određuje kao „supstancijalnu moć, stvaralačku silu duhovne egzistencije, koja iz sebe stvara budućnost“². Nadalje, Berdjajev tvrdi da je princip jedinstva Bog, najviša duhovna supstancija, u kojoj je dana punina svakog bitka i prema kojoj supstancije teže kao svojem krajnjem cilju. Berdjajev je težnja na religioznoj bazi pomiriti individualno i univerzalno. Religija je objava Logosa. Krist je inkarnirani Logos zato je njegova osoba princip i uzor pomirenja. Taj religiozni univerzalizam Berdjajev će označiti

² Isto, 137.

kao konkretni univerzalizam, koji se ne suprotstavlja osobi, nego je pretpostavlja, a kojem se suprotstavlja onaj univerzalizam koji je nastao kao posljedica grešnog pada. Potrebno je stvoriti kako Berdjajev to definira, sobornost – kozmičko-crkveno zajedništvo. U takvom zajedništvu, spoznajni subjekt nije ‘ja’ nego ‘mi’, tj. sama zajednica: „Ne: ja mislim, nego mi mislimo, tj. misli zajednica u ljubavi“³.

Po Berdjajevu, sama sloboda nije dostatna da bi stvaralački akt odnosno osoba bili mogući. Za to je potrebna i milost Božja. Tako je stvaralački akt suradnja milosti i slobode, onoga što od Boga silazi k čovjeku i onoga što se od čovjeka uzdiže k Bogu. Stvaralački akt pretpostavlja i dar, koji Bog Stvoritelj daruje čovjeku sustvoritelju. U Božjim darovima i karizmama, koje Berdjajev shvaća u Pavlovu smislu, dolazi do izražaja čovjekov poziv i čovjekovo određenje. Stvaralaštvo je odgovor na Božji zov. U tome se vidi njegova teologalna i dijagonalna bit. Predmet tog stvaralačkog dijaloga jest svijet, „koji pruža materijal za čovjekovo stvaralaštvo“⁴. To znači da

³ Isto, 138.

⁴ DEVČIĆ, Ivan, *Subjektivizam i individualizam u filozofiji*

stvaralaštvo nije nikakva privatna stvar između Boga i mene. Ono je upravljeno na svijet koji čovjek kao suradnik Božji mora preobraziti i dovršiti. Zato prema Berdjajevu stvaralački akt nije identičan s umjetničkim proizvođenjem, nego je obuhvatniji; označava transcendiranje palog i viziju boljeg svijeta, u borbi za ostvarenje. Stoga je u stvaralačkom aktu uvijek prisutan i eshatološki moment. Iz tog proizlazi da je osoba po svojoj biti teologalna i dijagonalna. Ne konstituira se samo u odnosu prema 'Ti', kao kod Bubera, nego i u odnosu prema 'Mi' – afirmacija 'Mene' uključuje i 'Tebe' i 'Nas': „Ja' je primarno, ali kad kažem 'Ja', kažem i afirmiran već 'Ti' i 'Mi'".⁶ To „Mi“ Berdjajev definira „kao unutarnje zajedništvo i zajednicu između 'Ja', u kojoj je svako 'Ti', ali ne 'Ono'.⁵ To zajedništvo se događa u trećem; ono pretpostavlja participiranje na jedinstvu koje obuhvaća i 'Mene' i 'Tebe'. To jedinstvo je Bog, a prožimanje između 'Mene' i 'Tebe' se nužno događa u Bogu. 'Mi' je

zapravo identično sa sobornosti: „Sobornost je egzistencijalno 'Mi'".⁶ Princip sobornosti je duh. U duhu je osoba s Bogom i čitavim svemirom ujedinjena, ali to ujedinjenje ne ukida jedinstvenost osobe. U duhovnom životu Jedno „se ne suprotstavlja mnoštvu; ono prožima mnoštvo i stvara život, a da ne ukida mnoštvo”.⁷

Berdjajev u konačnici vidi mogućnost pomirenja subjektivnog i objektivnog, individualnog i univerzalnog u etičkoj osobi, ali za razliku od Mihajlovskoga, etička je osoba prema Berdjajevu i u teologalnom i dijagonalnom odnosu, po čemu je ona upravo osoba. Taj je odnos racionalno neizraziv i nedokučiv jer je neponovljivo individualan i subjektivan, a racionalno mišljenje ne podnosi ništa individualno i subjektivno. Ali budući da je ono, kao sve objektivno i univerzalno, posljedica grešnog pada, ne pripada prvotnom stanju bitka. Na taj način posljednja riječ pripada iracionalizmu i misticizmu.

⁶ Nikolaja Berdjajeva, str. 141.

⁵ Isto, 141.

⁶ Isto, 141.

⁷ Isto, 142.

PROCES OBRAĆENJA U MISLI WILLIAMAMA JAMESA, S POSEBNIM OSVRTOM NA MISAO CHARLES TAYLORA

Plodovi obraćenja

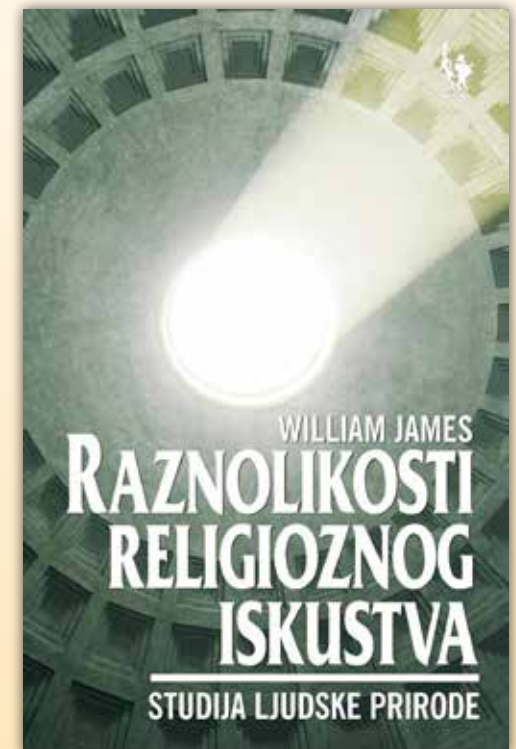
U knjizi „raznolikosti religioznog iskustva” američkog psihologa i filozofa Williama Jamesa, nalazimo detaljna istraživanja ljudi koji su u svom životu doživjeli ono što mi danas nazivamo „instant obraćenja”, odnosno trenutna obraćenja. Ono što ljudi u tim prijelomnim trenucima vlastitih života doživljavaju jesu iskustva oslobođenja koja dovode do dubokog mira i spokoja, u odnosu na ono što ih je do tada najviše opterećivalo, proganjalo i davalo za misliti. Plodovi takve sigurnosti su gubitak svake brige te sigurnost da će na koncu sve biti dobro, da postoji tzv. „happy end” i za onoga koji je sebe vidio pred provalijom, koja mu poput neizbježnog vakuuma uručuje jednosmjernu kartu u provaliju potpunog očaja. Navodeći konkretne primjere kao što su obraćenja Henrya Allinea¹, pukovnika Gardinera² i Alphonsea Ratisbonnea³, James potvrđuje

¹ W. James, Raznolikosti religioznog iskustva, str. 147.-149.: „...činilo se kako će mi se duša rastopiti od ljubavi. Nestao je teret krivnje i osude, mrak je bio prognan, srce mi je postalo skrušeno i ispunjeno zahvalnošću, a cijela moja duša, koja je prije nekoliko časaka stenjala pod brdima smrti i mraka...”

² W. James, Raznolikosti religioznog iskustva, str. 149.-151.: „...predao sam mu se najdublje uvjeren kako će moja osobnost biti uništena, kako će mi on sve oduzeti, i na to sam pristao. U takvoj predanosti leži tajna svetog života. Od tog časa piće me više nije plašilo, nikad ga ne pijem, nikad ga ne želim...i tako sa svakim poznatim grijehom, oslobođenje je u svakom slučaju bilo trajno i potpuno. Od časa obraćenja nisam pao ni u kakvo iskušenje...”

³ W. James, Raznolikosti religioznog iskustva, str. 152.-153.; radi se o obraćenju slobodoumnog francuskog židova na katoličanstvo: „...Izlazeći iz kavane...sjećam se samo posve

fra Ivan Grubišić

crnog psa koji je skakutao i okretao se preda mnom dok sam bio utonuo u misli. U trenu nestade psa, iščezne cijela crkva, nisam više ništa vidio...bio sam ondje, ispružen na tlu, okupan suzama, a srce mi je htjelo iskočiti kad me M.B. dozvao natrag u život...nisam znao gdje sam, nisam znao jesam li Alphonse ili netko drugi. Samo sam osjećao da sam izmijenjen i kao neki drugi ja. Tražio sam sebe u sebi i nisam se nalazio. U dnu duše osjetih prasak žarke radosti...u jednom trenu mi je s očiju spao povez, i to ne samo jedan već cijeli niz poveza u kojima su me odgajali...promjenu ne mogu bolje objasniti negoli usporedbom s dubokim snom ili analogijom nekog tko je rođen slijep, pa su mu oči iznenada ugledale danje svjetlo.”